

до визначення цілей у кримінальному законодавстві. Охарактеризовано цілі покарання неповнолітніх. Розкрито сутність цілей покарання. У світлі проблем, пов'язаних із застосуванням покарань до неповнолітніх, здійснена спроба вирішити питання досягнення цілей покарання зазначеної категорії осіб. Зазначено, що автор дотримується точки зору, де кара є сутністю покарання. Акцентовано увагу на органічному поєднанні виправних та каральних засобів при виправленні неповнолітніх.

Ключові слова: цілі покарання, неповнолітні, виправні та каральні засоби, виправлення неповнолітніх.

Аннотация

Березовская Н. Л. Достижение целей наказания несовершеннолетних. — Статья.

Рассмотрены цели наказания в теории и доктрине уголовного права. Очерчены основные подходы к определению целей в уголовном законодательстве. Охарактеризованы цели наказания несовершеннолетних. Раскрыта сущность целей наказания. В свете проблем, связанных с применением наказаний к несовершеннолетним, осуществлена попытка решить вопрос достижения целей наказания указанной категории лиц. Указано, что автор придерживается точки зрения, согласно которой кара является сущностью наказания. Акцентируется внимание на органическом сочетании исправительных и карательных средств при исправлении несовершеннолетних.

Ключевые слова: цели наказания, несовершеннолетние, исправительные и карательные средства, исправление несовершеннолетних.

Summary

Berezovskaya N. L. The goals of punishment of minors. — Article.

Aims of punishment in theory and doctrine of criminal law. Outlined the main approaches to defining the goals of criminal law. Characterized targets of punishment of minors. The essence of punishment purposes. In light of the problems associated with the use of punishment to minors, an attempt to resolve the issue of punishment goals of this category of persons. It is noted that the author follows the point of view, where punishment is the essence of punishment. Accented attention on the organic combination of punitive and correctional facilities in correcting minors.

Keywords: the objectives of punishment, juveniles, and punitive correctional facilities, corrections minors.

УДК 343.97:316.344.7

Ю. О. Стрелковська

МАРГІНАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проблема рецидивної злочинності не є новою для кримінологічної науки, оскільки за всіх часів існували люди, які продовжували вчиняти злочини навіть після застосування до них заходів кримінально-правового впливу. Феномен рецидивної злочинності становить особливу суспільну небезпеку, оскільки особи, що вчиняють рецидивні злочини, характеризуються низкою негативних особистісних властивостей, які свідчать про небажання виправлятися, вести законслухняний спосіб життя, про неповагу до соціально визнаних цінностей тощо. Згідно з офіційною статистикою останніми роками зростає кримінальна активність рецидивістів: у 2005 р. серед усіх осіб, які вчинили злочини, питома вага осіб, що раніше вже вчиняли злочини, склала 19,7 %, у 2006 р. — 20,8 %, у 2007 р. — 21,5 %, у 2008 р. — 22,2 %, у 2009 р. — 23,3 %, у 2010 р. —

26,7%, у першому кварталі 2011 р. — 29,3% [12]. Все це обумовлює необхідність перегляду існуючої системи протидії рецидивній злочинності та впровадження більш ефективних заходів, що базуються на наукових знаннях про сутність феномена рецидивної злочинності та її причини.

Про практичний та науковий інтерес до рецидивної злочинності свідчать праці таких фахівців з кримінології та кримінального права, як Ю. М. Антоняня, В. С. Батиргареевої, В. В. Голіни, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, І. М. Даньшина, В. М. Дрьоміна, О. В. Зайцева, В. А. Іванова, С. І. Кюмарицького, В. В. Лунєєва, П. П. Михайленко, П. П. Попова, Г. Ф. Хохрякова, В. В. Федусік, О. М. Яковлева, О. Н. Ярмиша та інших.

Метою даної статі є дослідження одного з факторів рецидивної злочинності, що сприяє її самовідтворенню, — процесу маргіналізації осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі.

У кримінологічній науці проблема маргінальності знайшла своє відображення в роботах В. М. Волосевича, А. Ю. Голодняк, В. М. Дрьоміна, М. В. Краснова, В. В. Лунєєва, Е. Ф. Побегайло, Є. В. Садкова, Р. Ф. Степаненко, О. М. Черниша, М. О. Черниш та інших, однак окремого фундаментального дослідження процесів маргіналізації колишніх ув'язнених та їх впливу на рецидивну злочинність ще не проводилося.

Слід зазначити, що термін «маргінал», що етимологічно походить від латин. *margo, -inis* — край, межа [11, 432], не має єдиного трактування у науці, хоча останніми роками його стали набагато частіше вживати не лише вчені, а й політики та представники засобів масової інформації. Дуже часто, маргіналів ототожнюють лише з представниками «соціального дна», що значно звужує зазначене поняття, виключаючи з нього так званих «нових» маргіналів — мігрантів, постспеціалістів тощо.

Аналіз спеціальної літератури з проблеми маргінальності дозволив автору сформулювати таке її визначення: це особливий стан особи, що характеризується об'єктивними та/або суб'єктивними змінами її соціального статусу, наслідком чого є розрив соціально корисних зв'язків із референтною групою, криза самоідентифікації, відчуження особи, дезадаптованість до нових умов життя, в результаті чого індивід опиняється між двома або більше соціальними групами, у жодній з яких він не є (або не відчуває себе) її повноправним членом. Відповідно, маргіналізація — це процес зміни соціального статусу особи та/або її самоідентифікації, що супроводжується розривом економічних, культурних та інших соціально корисних зв'язків, в результаті чого така особа об'єктивно чи суб'єктивно витискується із соціальної групи, до складу якої вона входила раніше.

Оскільки маргінальність має об'єктивно-суб'єктивну природу (як це показано у вищенаведених визначеннях), усі показники маргінальності варто розділити на дві великі групи: об'єктивні та суб'єктивні. Досить вдалою вбачається класифікація, запропонована Ю.Ю. Бродецькою, яка до об'єктивних показників маргінальності відносить: 1) включеність-невключеність соціального суб'єкта до процесів соціального виробництва, розподілу праці; 2) включеність-

невключеність суб'єкта до соціальних процесів суспільства, системи соціальних відносин; 3) соціальні зв'язки (як система особистісної та групової комунікації у референтній групі); 4) соціальний статус (як структурний елемент соціальної організації суспільства, що забезпечує соціальні зв'язки між суб'єктами суспільних відносин); 5) конструктивну та деструктивну позиції в соціальній системі; 6) тенденцію зміни позиції соціального суб'єкта в структурі. Суб'єктивними ж показниками є: 1) характер та ступінь ідентифікації соціального суб'єкта із соціальною групою; 2) ступінь та спрямованість ціннісно-нормативної інтеграції; 3) субкультурна приналежність [3, 78].

Розглянемо вищенаведені показники маргінальності на прикладі осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі, щоб дослідити механізм їх маргіналізації. Ця група, на жаль, є досить численною: «за роки незалежності в Україні засуджено понад 3 млн наших співгромадян, понад 1 млн потрапили до в'язниць» [2, 70]. За даними Уповноваженого з прав людини, кількість засуджених в Україні за декілька останніх років зросла: на початок 2011 р. на 100 тисяч населення припадає 336 ув'язнених, що є третім показником серед країн — членів Ради Європи після Росії і Грузії [5].

Одним із негативних соціальних наслідків відбуття особою покарання у виді позбавлення волі є процес її маргіналізації, який розпочинається ще у місцях позбавлення волі. Так, «ув'язненим властиві побоювання, страхи, тривожність, помисливість, недовірливість, уразливість, підозрілість, занепокоєння, збудливість, дратівливість, ворожість, агресивність, невпевненість, нерішучість, емоційна нестійкість» [17, 28], тобто більшість ознак, що характеризують особистість як маргінальну. Однак багаторазово маргіналізаційні процеси посилюються вже після звільнення та повернення особи до життя поза виправною колонією [6, 55].

Головним чинником маргіналізаційних процесів колишніх ув'язнених є примусова ізоляція таких осіб від суспільства та її наслідки. За час перебування у місцях позбавлення волі особа втрачає більшість соціально корисних зв'язків з навколишнім світом. Крім того, «багато засуджених (78 %) втрачають адаптаційні здібності до тих чи інших процесів, що відбуваються у суспільстві» [13, 3]. В результаті цього перед особою постає необхідність соціальної адаптації до життя поза установи виконання покарання, налагодження нових соціальних зв'язків, подолання стигматизації з боку оточуючих тощо. Проблеми, що виникають при втіленні зазначеного вище в життя, і обумовлюють маргіналізацію особи.

Під соціальною адаптацією розуміється процес ресоціалізації особистості, перехід її до нового соціального середовища, сприйняття нею моральних вимог, настанов соціальних позицій та системи ціннісної орієнтації цього середовища [1, 326]. Поняття ресоціалізації особистості міститься у ч. 2 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу, під якою розуміється «свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві» [10].

Соціальна адаптація особи до нових умов життя є за своїм змістом дуже складним психологічним процесом. У випадку осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі, цей процес значно ускладнюється їх тривалим перебуванням у закритій групі осіб, що являє собою «паралельне» суспільство зі своїми законами поведінки, традиціями та культурою. У кримінологічній літературі цей феномен має назву «тюремна субкультура» — частина кримінальної субкультури, що включає в себе неписані норми, традиції, жаргон та жести, що регулюють відносини у злочинному світі та в окремих групах засуджених [7, 135]. Її норми часто суперечать нормам загальної культури суспільства, у зв'язку з чим особа — носій тюремної субкультури стикається з перешкодами у налагодженні стосунків з оточуючими, що не мають кримінального минулого. У цьому випадку субкультурна приналежність особи, що є суб'єктивним показником маргінальності, обумовлює процес маргіналізації звільнених осіб та підштовхує їх спілкування з особами-носіями такої ж субкультури, що у переважній більшості випадків призводить до вчинення нового злочину.

Прискоренню виходу з маргінального становища осіб, звільнених з місць позбавлення волі, сприяє їх соціально-психологічна адаптація, в якій виділяють три етапи: 1) етап безпосереднього пристосування; 2) засвоєння соціально позитивних ролей; 3) етап закріплення у психіці корисних поглядів, звичок, ціннісних орієнтацій» [13, 18]. Успіх зазначеного процесу залежить від таких чинників, як: 1) особистість звільненого: його світогляд, риси характеру, темперамент, інтелект, правосвідомість, моральність, професія, трудові навички та ін.; 2) умови зовнішнього середовища, що оточує особистість звільненого: наявність житла, прописки, сім'ї, роботи; 3) умови, в яких засуджений перебував в установі відбування покарання і які мають вплив на його поведінку у перші місяці після звільнення: організація трудового процесу, структура колективу засуджених, виховна дія адміністрації, строк перебування в установі тощо; 4) ефективність контролю за поведінкою цієї категорії осіб, тактика діяльності працівників міліції [15, 509].

Однією із суттєвих проблем, що значно ускладнює соціальну адаптацію колишніх засуджених та поглиблює процеси їх маргіналізації, є стигматизація таких осіб з боку членів суспільства. Навіть враховуючи той факт, що, на відміну від радянських часів, сьогодні паспорт громадянина не містить відомостей щодо судимості особи, стигматизаційні процеси ще існують. Підтвердженням цьому є результати соціологічного опитування, згідно з яким більшість респондентів не бажають встановлювати соціальні контакти з такими особами. Найбільш толерантно респонденти поставилися до можливості спільної праці з колишніми ув'язненими: «проти» — 42 %, «за» — 30 %; стосовно дружніх відносин або створення родини, то «проти» цього висловилися 53 % та 67 % опитаних відповідно, а «за» — лише 22 % і 10 % [8].

Виходячи з наведених вище даних можна дійти висновку, що у суспільстві все ще існує негативне ставлення до раніше судимих осіб, що обумовлює їх маргіналізацію ззовні, тобто приписується суспільством, яке, визначаючи того

або іншого індивіда як маргінального, тим самим перешкоджає його подальшій інтеграції в суспільство [14, 128]. Багато в чому це пояснюється не дуже вдалою державною політикою. Так, «у багатьох країнах, щоб допомогти людині швидше реабілітуватися, правоохоронні органи спеціально приховують її тюремне минуле. У нас — навпаки: сусідів, товаришів по роботі періодично розпитують про поведінку піднаглядного, нагадуючи йому у котрий раз про його минуле» [15, 509].

Іншим об'єктивним показником маргінальності індивіда є його включеність-невключеність до процесів соціального виробництва, розподілу праці. Проблема наступного працевлаштування осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі, стоїть дуже гостро. Так, у 2001 р. було звільнено 88 тис. осіб, з яких працевлаштувалися лише 34 % [17, 34]. Проблема пошуку місця роботи звільненими особами обумовлена двома факторами: об'єктивним (їх неконкурентоздатністю на ринку найманої праці) та суб'єктивним (власним небажанням окремих осіб шукати роботу).

Неконкурентоздатність колишніх засуджених можна пояснити декількома причинами. Першою є розглянута вище проблема стигматизації, що пояснює небажання наймодавців брати на роботу таких осіб. Друга причина полягає у невисокому рівні освіти осіб, засуджених до позбавлення волі. Так, за матеріалами спеціального перепису 1999 р., що проводився в усіх установах кримінально-виконавчої системи Міністерства юстиції Російської Федерації більшість засуджених має базову та повну середню освіту — 78,6 %; середню професійну — 14,9 %; початкову — 5,3 %; вищу освіту — 1,3 % [16, 25]. За даними опитування, проведеного автором у трьох колоніях в Одеській області, більшість засуджених також мають середню або спеціально-середню — 70,2 %; професійно-технічну освіту — 7,5 %; початкову — 9,5 %; вищу — 6,4 %; не мають освіти — 6,4 %. Третя причина пов'язана із тим, що «тривалість знаходження у ВК призводить до втрати засудженими спеціальних трудових навичок, так як у більшості випадків вони позбавлені можливості працювати за фахом на виробництві колонії. Через рік ці втрати складають 30 %, через два роки — 60 %, через три роки — 80 %, а через п'ять років у нього залишається лише розмиті теоретичні професійні знання» [13, 6–7]. Четвертою причиною неконкурентоздатності колишніх засуджених на ринку праці є погіршення їх стану здоров'я під час відбування покарання. У зв'язку з тим, що, як вже зазначалося, більшість осіб, засуджених до позбавлення волі, мають невисокий рівень освіти, вони можуть претендувати лише на роботу, що передбачає фізичний труд та важкі умови праці. Однак стан здоров'я, що значно погіршується за час знаходження у місцях позбавлення волі (аж до захворювання на важкі невиліковні захворювання), не завжди дозволяє колишнім засудженим погоджуватися на такі пропозиції.

Проблему нездатності на рівних конкурувати на ринку праці осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі, державна влада визнає на законодавчому рівні, однак на практиці переважна більшість роботодавців намагається у будь-який спосіб відмовити таким особам у працевлаштуванні.

Другим із зазначених вище факторів, що обумовлює проблему працевлаштування звільнених осіб, є суб'єктивний — власне небажання окремих осіб шукати роботу. Таке ставлення до праці можна спрогнозувати ще до звільнення особи із місць позбавлення волі. По-перше, необхідно враховувати, що більшість засуджених осіб не мали визначеного заняття. Занепокоєння викликає той факт, що доля осіб, які на момент арешту ніде не працювали та не навчалися, за останні 30 років зросла у 5,3 раза: у 1970 р. вона становила 10,6 %, а вже у 1999 р. досягла 56,3 % [16, 25–27]. Слід зазначити, що останніми роками, у зв'язку із зростанням безробіття в країні, ситуація лише погіршується. Так, у 2008 р. серед осіб, що вчинили злочин, налічувалося 138 915 працездатних осіб, які не працювали і не навчалися (питома вага 66,7 %); у 2009 р. — 143 252 особи (67,5 %); у 2010 р. — 142 199 осіб (62,8 %) [12]. По-друге, не всі засуджені під час відбування покарань бажають працювати. Законодавець розглядає суспільно корисну працю як один з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених (ч. 3 ст. 6 КВК України) [10]. Однак не всі засуджені виказують бажання працювати більш за обов'язкову норму, пояснюючи це тим, що не бачать у цьому сенсу, оскільки умови праці дуже важкі, що негативно відбивається на стані здоров'я, а можливості отримати за це грошову винагороду вони не бачать. Іншим поясненням небажання працювати є впевненість засуджених у тому, що за їх рахунок адміністрація колонії збагачується. Мотивація відмови від праці більш, ніж встановлено в обов'язковому порядку, у засуджених може бути різною, однак результат один: за час ізоляції від суспільства особа відвикає працювати. Це, у свою чергу, обумовлює пошук на волі джерел доходів, альтернативних робіт, у тому числі, як один із варіантів вчинення корисливих злочинів.

Ще одним дуже важливим показником маргіналізації є наявність-відсутність у індивіда соціальних зв'язків, у тому числі родинних. За даними опитування засуджених в Одеській області, проведеного автором, переважна більшість із них неодружені (або незаміжні) — 43,3 % респондентів; під час відбуття покарання родина розпалася у 34,5 % опитаних (у 14,3 % — офіційний шлюб, а у 20,2 % — фактичні шлюбні відносини); під час відбуття покарання уклали шлюб лише 1,9 % засуджених. Однак, навіть коли шлюб зберігається під час відбування покарання, це ще не гарантує ефективної участі членів родини в соціальній адаптації звільненої особи. Крім того, при відсутності роботи у звільненої особи, неможливість забезпечити не тільки родину, але й себе самого стає значною проблемою та у багатьох випадках призводить до конфліктів у родині. Ця обставина має дуже високий криміногенний потенціал, оскільки «щоб як-небудь допомогти своїй родині, особи, що звільнилися, ідуть на новий злочин (злодійство, грабіж, розбій і т.д.), що знову повертає їх у світ кримінальних відносин» [13, 45].

Ще одним фактором маргіналізації осіб після звільнення з місць позбавлення волі є житлова проблема. За офіційними даними, відсоток осіб, які підлягають звільненню та не забезпечені житлом, є досить малим (наприклад, лише 2,4 % зазначено у Державній програмі соціальної адаптації осіб, звільнених

з місць позбавлення волі на 2004–2006 рр. [4]). Однак, як свідчать результати опитування, житлові проблеми мають набагато більше засуджених осіб. Так, серед 281 особи, що тримаються в Одеській виправній колонії (№ 14), які вже відбували раніше покарання у виді позбавлення волі, у власній квартирі проживали лише 45,2 % осіб, що відповіли на це запитання (126 осіб); інші 54,8 % розподілилися таким чином: 34,1 % (95 осіб) проживали у квартирах родичів; 9,7 % (27 осіб) — на найомній квартирі; 2,2 % (6 осіб) — у гуртожитку; 9 % (25 осіб) — де доведеться.

Житлову проблему осіб, що звільняються, держава намагається вирішити на законодавчому рівні (ст. 71 Житлового кодексу Української РСР). Однак з огляду на ситуацію, що склалася на ринку нерухомості, особи, що знаходяться у місцях позбавлення волі, є найбільш вразливими у житлових питаннях. Як слушно зазначають С. Рябушей та В. Сулицький, «у зв'язку з криміногенною ситуацією, що розростається навколо ринку нерухомого майна, багато звільнених із колоній засуджених виявляються позбавленими законно приналежної їм житлової площі. Наприклад, без згоди продаються чи розмінюються квартири, в яких номінально прописаний цей засуджений» [13, 43]. Відстоювати своє право на належну житлову площу самостійно особі, засудженій до позбавлення волі, практично неможливо, оскільки оформлення документів у багатьох інстанціях потребує особистої присутності. Тому частина засуджених змушена підписувати доручення своїм родичам, які не завжди використовують отримані повноваження в інтересах засудженого. Коли ж особа звільняється з місць позбавлення волі, відновити своє порушене право у більшості випадків стає вже практично неможливо. Держава цими проблемами не займається, а суспільні організації у зв'язку з нестачею коштів не можуть самостійно вирішувати ці проблеми ув'язнених. Таким чином, відсутність житла після звільнення призводить до того, що певна кількість осіб, особливо якщо у них немає родичів або вони від них відвернулися, змушені ставати безпритульними, тим самим поповнюючи ряди представників периферійних маргінальних груп.

Маргіналізація осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі, містить у собі значний криміногенний потенціал, оскільки розглянуті вище фактори та показники маргіналізації таких осіб у ряді випадків обумовлюють вчинення особою нового — рецидивного — злочину. Загальновідомо, що найбільш криміногенним є перший рік після звільнення особи, тобто той час, коли особа намагається адаптуватися до життя «на волі», налагодити соціально-економічні зв'язки тощо. Оцінки інтенсивності та рівня рецидиву злочинів саме у цей період різняться: за даними офіційної статистики, такі особи вчиняють новий злочин у 25 % випадків у перший рік після відбуття покарання. За іншими даними, цей рівень сягає 60 %. Після чотирьох-п'яти років після відбуття покарання відсоток рецидиву різко падає [9, 470].

Таким чином, можна дійти висновку, що чим успішніше відбувається процес соціальної адаптації особи, що звільнилася з місць позбавлення волі, тим нижчим є ризик її маргіналізації та меншою ймовірність здійснення нею нового злочину. Необхідно зазначити, що сказане не стосується осіб із чітко вира-

женою кримінальною спрямованістю особистості — професійних злочинців. Багато хто з них не прагне до встановлення (або відновлення) соціально корисних контактів, віддаючи перевагу збереженню зв'язків із кримінальним співтовариством (у тому числі з тими особами, з якими вони познайомилися під час відбування покарання у виправних установах). Незважаючи на те, що об'єктивно злочинне середовище є маргінальним стосовно загальноприйнятих у суспільстві цінностей, багато його представників не ідентифікують себе з маргінальними групами, оскільки такий світ та культура є для них спорідненими. У такому випадку відбувається соціалізація особи у певній системі цінностей, що протиставляється суспільній, а отже маргіналізація зсередини не відбувається. У такій ситуації можливо говорити лише про маргіналізацію ззовні.

Також необхідно зазначити, що маргіналізація осіб, що відбули покарання у виді позбавлення волі, суттєво залежить від того, за які саме злочини вони відбували покарання. Найбільш глибокі маргіналізаційні процеси характерні для осіб, які були засуджені за умисні злочини загальнокримінальної спрямованості (особливо насильницькі та корисно-насильницькі); найнижчий рівень маргіналізації спостерігається серед осіб, засуджених за злочини економічної спрямованості.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку про те, що маргінальне становище осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі, обумовлено як об'єктивними факторами (стигматизацією, відсутністю житла неконкурентноздатністю на ринку найманої праці, тощо), так і суб'єктивними (небажанням працювати, субкультурною приналежністю, яка ускладнює налагодження соціально-корисних зв'язків тощо). Маргінальність таких осіб можна розглядати як чинник рецидивної злочинності, оскільки перша ускладнює ресоціалізацію колишніх ув'язнених, що може призвести до вчинення ними нових злочинів. Особливе занепокоєння викликає те, що виходячи з аналізу матеріалів практики, значна кількість рецидивістів бере активну участь в організованій злочинній діяльності, виконуючи функції лідерів цілих організованих злочинних угруповань або окремих їх підрозділів. Виходячи з цього, вбачається за необхідне розробляти та втілювати в життя заходи, спрямовані на недопущення або мінімізацію процесів маргіналізації осіб, що звільняються з місць позбавлення волі, як одного з напрямів протидії рецидивній злочинності.

Література

1. Багрий-Шахматов Л. В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и форм ее реализации. Ч. 2 / Л. В. Багрий-Шахматов. — О. : Юрид. л-ра : АО БАХВА, 2000. — 412 с.
2. Боровська Н. Соціологічні дослідження щодо засуджених до позбавлення волі / Н. Боровська, О. Михайленко // Вісник прокуратури. — 2007. — № 5. — С. 70–75.
3. Бродецкая Ю. Ю. Феномен маргинальности в современном украинском обществе: теоретико-методологический анализ : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.01 / Ю. Ю. Бродецкая. — Д., 2003. — 164 с.
4. Державна програма соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 роки : затв. Постановою Кабінету Міністрів України № 1133 від 30 серп. 2004 р. // Офіційний вісник України. — 2004. — № 35. — С. 148.
5. Доповідь Уповноваженого з прав людини на засіданні Верховної Ради України 14 січня

- 2011 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.helsinki.org.ua/index.php?id=1295011998.
6. Дрёмин В. Н. Правовые и социально-психологические последствия уголовного наказания // *Материалы межвузовской научно-практической конференции*. — О., 1987. — С. 55.
  7. Дрьомін В. М. Особливості формування кримінальної субкультури // *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. — О., 2006. — Вип. 25. — С. 498–504.
  8. Как мы относимся к заключенным. Небольшое социологическое исследование [Электронный ресурс]. — Донецк : Донецкий Мемориал, 2003. — 12 с. — Режим доступу : prison.memo.ru/prints.htm.
  9. Криминология : учебник / [под ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. В. Лунева]. — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Волтерс Клувер, 2004. — 640 с.
  10. Кримінально-виконавчий кодекс України // *Голос України*. — 2003. — № 161.
  11. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь / [под ред. В. И. Бородулина, А. П. Горкина, А. А. Гусева, Н. М. Ланда и др.]. — М. : Большая Рос. энцикл., 2003. — 912 с.
  12. Офіційні статистичні дані МВС України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України. — Режим доступу : www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/48496.
  13. Рябушей С. Психологічні основи підготовки засуджених до життя на волі / С. Рябушей, В. Сулицький. — Горлівка : Горлів. друк., 2003. — 96 с.
  14. Стремиллова О. В. Маргинальность как социальное определение // *Актуальные проблемы современной науки* — 2003. — № 5 — С. 128.
  15. Телефанко В. Соціальна адаптація звільнених з місць позбавлення волі в порядку амністії // *Вісник Львівського університету*. — 2001. — Вип. 36. — С. 508–511.
  16. Характеристика осужденных к лишению свободы. По материалам специальной переписи 1999 г. / под ред. А. С. Михлина. — М. : Юриспруденция, 2001. — 464 с.
  17. Черкасов С. В. Криминологічна концепція альтернативних мір покарання: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / С. В. Черкасов. — О., 2005. — 226 с.

Анотація

Стрелковська Ю. О. Маргінальність як чинник рецидивної злочинності. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду процесів маргіналізації осіб, що звільняються з місць позбавлення волі, та факторів, що їм сприяють. Досліджуються об'єктивні та суб'єктивні показники маргінальності колишніх ув'язнених: субкультурна приналежність, включеність до процесів виробництва, наявність соціальних зв'язків, у тому числі родинних тощо. Обґрунтовується криміногенність маргінального стану таких осіб та взаємозв'язок між процесами маргіналізації та рецидивною злочинністю.

Ключові слова: маргінальність, маргіналізація, рецидивна злочинність, соціальна адаптація, ресоціалізація осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі.

Аннотация

Стрелковская Ю. А. Маргинальность как фактор рецидивной преступности. — Статья.

В статье рассматриваются процессы маргинализации лиц, освободившихся из мест лишения свободы, и факторы, способствующие им. Исследуются объективные и субъективные показатели маргинальности бывших заключенных: субкультурная принадлежность, включенность в процессы производства, наличие социальных связей, в том числе родственных и др. Обосновывается криминогенность маргинального положения таких лиц и взаимосвязь между маргинализацией и рецидивной преступностью.

Ключевые слова: маргинальность, маргинализация, рецидивная преступность, социальная адаптация, ресоциализация лиц, освободившихся из мест лишения свободы.

Summary

Strelkovskaya Yu. A. Marginality as a factor of recidivism. — Article.

The article deals with the processes of marginalization of persons released from prison, and the factors contributing to them. The objective and subjective indicators of marginality of ex-prisoners: subcultural affiliation, the involvement in the production, availability of social relationships, including relatives, etc. are investigated in the article. Criminality marginal position of the person and the relationship between exclusion and recidivism are justified.

Keywords: marginality, marginalization, recidivism, social adaptation, re-socialization of persons released from prison.